

Vuoden 1812 tapahtumat mikrohistorian näkökulmasta

■ Jussi Nuorteva

Nils Erik Villstrand, *Furstar och folk i Åbo 1812*. SLS – Atlantis 2012.

Autonomisen Suomen suuriruhtinaskunnan syntyä vuonna 1809 on pidetty käänntekekeväenä valtiollisena muutoksena Suomen historiassa. Jälkikäteen katsoen tämä pitää varmasti paikkansa, mutta suuriruhtinaskunnan ottaessa keväällä 1809 ensimmäisiä askeliansa ”kansakuntana” Suomen tulevaisuus näytti perin epäselvältä ja epävarmalta. Harva jaksoi uskoa, että Napoleonin ja Aleksanteri I:n Tilsittissä vuonna 1807 solmima sopimus – jonka seurausta Suomenkin uusi asema oli – olisi kovin pysyvä. Jotkut nuoren suuriruhtinaskunnan johtajista uskoivat valoisampaan tulevaisuuteen Venäjän yhteydessä, monien muiden katseet kääntyivät edelleen Ruotsin suuntaan.

Hävitty sota aiheutti Ruotsissa dramaattisia muutoksia. Epäonnistumisesta syytettiin ennen muuta heikkona pidettyä kuningas Kustaa IV Aadolfia. Eräänlaista historian ironiaa on, että pari viikkoa 13. maaliskuuta tapahtuneen vangitsemisensa jälkeen kotiarestissa ollut kuningas luopui muodollisesti vallasta samana päivänä, 29. maaliskuuta 1809, jolloin Aleksanteri I antoi Porvoon valtiopäivillä hallitsijanvakuutuksensa Suomen suuriruhtinaana. Kuninkaan vangitsemista oli johtanut Suomen sodan menestyksekkäimpiin upseereihin kuulunut suomalaissyntyinen vapaherra Carl Johan Adlercreutz,

Siikajoen, Revonlahden, Lapuan ja Alavuden taisteluiden sankari.

Kustaa IV Aadolfin menetettyä valtansa hänen tilalleen hallitsijaksi nousi Kustaa III:n veli, kuninkaana Kaarle XIII. Hän oli veljenpoikansa alaikäisyyden aikana jo 1790-luvulla toiminut valtionhoitajana. Kaarrella ei kuitenkaan ollut rintaperillisiä. Kaiken lisäksi 60-vuotias hallitsija halvaantui pyysvästi syksyllä 1809, joten Ruotsin vallanperimys oli syytä järjestää kiireellisesti vankemmalle pohjalalle. Tilanne avasi erinomaiset mahdollisuudet innovatiiviselle poliittiselle ajattelulle.

Kulissien takaisen poliittisen valmistelun jälkeen Ruotsin kruununprinssiksi nostettiin elokuussa 1810 yllättäen Ponte Corvon ruhtinas, Napoleonin marsalkka Jean Baptiste Bernadotte. Järjestelyyn oli hankittu Napoleonin hyväksyntä. Bernadotte kääntyi luterilaisuuteen, otti nimekseen Karl Johan ja matkusti pohjoiseen valtakuntaansa. Ruotsiin saavuttuaan hänestä tuli käytännössä maan hallitsija, sairaalloisella Kaarle XIII:lla ei enää ollut todellista merkitystä politiikassa.

Ruotsissa riemuuttiin kokeneen sotilaan saamista valtakunnan johtoon. Moni luotti, että Bernadotte kykenisi otollisen tilaisuuden tulen palauttamaan Suomen Ruotsin yhteyteen. Näin ajatteli vuonna 1810 moni suomalainenkin, vaikka maan poliittinen eliitti tukikin vahvasti uutta venäläisystävällistä linjaa.

Etenkin suomalaisen upseeriston keskuudessa oltiin tyytymättömiä tilanteeseen Venäjän yhteydessä. Moni sodan aikana Ruotsiin siirtynyt suomalainen upseeri viipyi edelleen entisessä emämaassa.

Heidän taloudellinen asemansa ja tärkeä kysymys oikeudesta saada edelleen pitää hallussa sotilasvir- katalonsa armeijan lakkauttamisen jälkeen olivat yhä ratkaisemat- ta, vaikka niistä oli periaatteessa sovittu vuoden 1809 rauhansopi- muksessa. Johan Fredrik Aminof- fin johtama upseerivaltuuskunta oli vuonna 1810 saanut hallitsijalta lupauksen, että Suomeen palaavat upseerit saavat pitää palkkansa ja palkkatilansa, mutta päätöksen toteuttaminen ei edennyt. Mieli- piteet Suomessa olivat siksi varsin jakau- tuneet. Tottuminen maan uuteen asemaan, venäläiseen keisariin ja venäläisen sotaväen läsnäoloon ei käynyt aivan hetkessä.

Venäjällä sekä Ruotsin että Suo- men kehitystä seurattiin huolestu- neina etenkin Bernadotten valinnan jälkeen. Epävarmuutta käytti Suo- men hyväksi vapaaherra, jalkavä- enkenraali Gustaf Mauritz Armfelt, joka vuonna 1811 oli paennut Ruot- sista ja siirtynyt Venäjän palvelu- seen. Hän oli nopeasti onnistunut saavuttamaan keisarin luottamuk- sen Suomen asioiden tuntijana ja neuvonantajana. Syy Armfeltin läh- töön Venäjälle oli hänen Napoleo- nia ja Ranskaa kohtaan tunteman- sa antipatia. Hän ei myöskään voi- nut hyväksyä aatelitonta syntyperää olleen ranskalaisen marsalkan nou- sua Ruotsin hallitsijaksi.

Armfelt korosti, että Venäjän edun mukaista oli vahvistaa Suo- men erityisasemaa ja pitää suo- malaiset tyytyväisinä ja lojaaleina uutta emämaata kohtaan. Suomen asema kehittyikin autonomian en- simmäisinä vuosina vahvassa myö- täuudessa. Etenkin Suomen talou- dellinen asema vahvistui merkittä- västi. Suomi oli vapautettu maksam-asta osuuttaan Ruotsin suuresta

valtionvelasta ja maan verotulot tulivat täysimääräisesti Suomen senaatin käyttöön. Tärkeää oli se- kin, että armeijan lakkauttamisen jälkeen kallis sotaväen ylläpito oli lakannut. Venäjä vastasi Suomes- sa olevan venäläisen sotaväen kus- tannuksista. Viaporin merilinnoi- tus oli sekin liitetty suoraan Venä- jän yhteyteen – se ei siis ollut osa autonomista Suomea – joten sen- kin jatkovarustaminen rahoitettiin Venäjän valtionkassasta.

Ylivoimaisesti merkittävin Suo- men asemaa vahvistava ratkaisu oli keisarin joulukuussa 1811 tekemä päätös Vanhan Suomen liittämi- sestä osaksi Suomen suuriruhti- naskuntaa vuoden 1812 alusta lu- kien. Se oli valtava mullistus alu- eilla, jotka olivat olleet osittain jo lähes sadan vuoden ajan osa Ve- näjän keisarikuntaa. Viipuri, Lap-peenranta, Savonlinna ja Kymen- laakso olivat jälleen osa Suomea. Todettakoon, että professori Eljas Orrmanin ja dosentti Jyrki Paas- kosken tänä vuonna julkaisema te- os *Vanhan Suomen arkistot – Arkiven från Gamla Finland* (Arkis- tolaitoksen yleisluettelo VI, SKS:n toimituksia 1385. Helsinki 2012) antaa erinomaisen kuvan alueen historiasta ja hallinnosta.

Teoksessaan *Furstar och folki i Åbo 1812* professori Nils Erik Vill- strand tarkastelee edellä esitetyn historiallisen kehityksen pohjalta keisari Aleksanteri I:n ja Ruotsin kruununprinssi Karl Johanin ta- paamista Turussa elokuussa 1812. Kirjan prologissa hän kertoo kol- men Kustaa III:n uskollisen kan- nattajan Gustaf Mauritz Armfeltin, Johan Fredrik Aminoffin ja Johan Albrecht Ehrenströmin tapaami- sesta Wienissä elokuussa 1803. Ta- paamisesta tehtiin maalaus, johon

kuvattiin myös Kustaa III:n kipsi- nen rintakuva. ”De tre gustavianer” – heitä yhdisti uskollisuus edes- mennyttä kuningasta ja hänen poi- kaansa kohtaan sekä Napoleonin politiikan vastustus. Kaikki kolme oli lisäksi tuomittu valtiopetok- sesta Ruotsissa, mutta armahdet- tu Kustaa IV Aadolfin tultua täysi- ikäiseksi ja noustua valtaan. Kaikki nousivat johtaviin asemiin Suomen suuriruhtinaskunnassa ja pyrkivät vahvistamaan sen asemaa Venäjän keisarikunnan yhteydessä. Vuosi 1812 oli tässä politiikassa ratkaise- va käännekohta.

Mutta vielä hieman taustahis- toriaa. Ruotsin uusi kruunun- prinssi Bernadotte ei lähtenytkään toteuttamaan sitä politiikkaa, jo- ta ajamaan hänet oli valittu. Hän suoritti perustavaa laatua olevan uudelleenarvioinnin. Kokeneena sotilaana hän ymmärsi, että pyr- kimykset Suomen palauttamiseksi tulisivat johtamaan toistuviin yh- teenottoihin Venäjän kanssa. Siksi olisi viisaampaa luopua sovinnol- la vaateista Suomeen ja pyrkiä saa- maan kompensaaationa Tanskaan kuulunut Norja.

Tällainen ajattelu oli tietysti vastoin Tilsitin sopimuksen peri- aatteita, mutta sekä Ruotsissa että Venäjällä ymmärrettiin kyllä, ettei tuo sopimus tulisi enää kestämaan pitkään. Ranska ja Venäjä tulisivat ratkaisemaan välinsä aseellisesti, se olisi vain ajan kysymys. Diplomaat- tinen toiminta asetelmien rakenta- miseksi tuon välienselvittelyn va- ralle käynnistyi kaikilla tahoilla jo paljon ennen varsinaisia taisteluita.

Ruotsin kannalta ratkaise- va käänne tapahtui tammikuussa 1812, kun ranskalaiset joukot val- tasivat Ruotsille kuuluneet alueet Pommerissa. Se sai ruotsalaiset tu-

kemaan kruununprinssinsä uutta politiikkaa ja aloittamaan vakavan lähestymisen Venäjään. Diplomatia toi nopeasti tulosta. Huhtikuun 5. päivänä Ruotsi ja Venäjä solmivat Pietarissa sopimuksen, jossa Venäjä sitoutui tukemaan Ruotsia Norjan hankkimisessa. Sen jälkeen tarkoitus oli käynnistää yhteinen operaatio Pohjois-Saksassa olevia ranskalaisia joukkoja vastaan.

Villstrand piirtää tarkan kuvan vuoden 1812 taustoista, mutta keskittyy keisari Aleksanteri I:n ja kruununprinssi Karl Johan Bernadotten yllättävään, mutta tärkeään tapaamiseen Turussa elokuussa 1812. Aikaisempi kehitys oli toki tärkeää, mutta aiemmat asetelmat joutuivat toden teolla puntariin Napoleonin hyökättyä Venäjälle juhannuksen tienoilla 1812. Ranskan suuren armeijan eteneminen oli ennakoitua nopeampaa ja vaaraan joutuivat nopeasti sekä Moskova, minne Napoleonin pääarmeija isku suuntautui, että Pietari, mitä kohti marsalkka Michel Neyn joukot etenivät Baltian läpi.

Villstrandin varsinainen tarina alkaa siitä, kun Aleksanteri I päättää varmistaa Ruotsin kanssa solmitun sopimuksen ja pyytää Karl Johanilta neuvotteluja. Paikaksi sovitaan Turku, joka huhtikuussa oli menettänyt asemansa Suomen pääkaupunkina. Kolme päivää Ruotsin kanssa solmitun sopimuksen jälkeen Aleksanteri oli tehnyt toisen Suomen kannalta tärkeän ratkaisun määrätessään 8.4.1812 Helsingin suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi.

Varsinaiset diplomaattiset neuvottelut eivät ole pääroolissa Villstrandin teoksessa. Hän tarkastelee ennen muuta niitä odotuksia, joita Suomessa tunnettiin hallitsi-

joiden tapaamista kohtaan ja niitä tunteita, joita osoitettiin toisaalta Aleksanteria, toisaalta Karl Johania kohtaan. Tarkastelutapa on erinomainen. Se paljastaa elävästi sen, miten sitkeästi kansan piirissä toivottiin paluuta Ruotsin yhteyteen ja uskottiin uuden sodan antavan siihen mahdollisuuden. Karl Johania pidettiin ”Suomen pelastajana”. Muuttunutta poliittista tilannetta ei Suomessa tunnettu tai sillä ei ollut vaikutusta ajatuksiin.

Villstrand piirtää taitavasti kuvan suomalaisen johtavan eliitin ja kansan ajattelutapojen eroista. Helsingissä pysäytyessään Aleksanteri neuvotteli pitkän illan ja yön J. A. Ehrenströmin kanssa Helsingin pääkaupungiksi rakentamiseen liittyvistä suunnitelmista. Vanha kustaviaani Ehrenström oli nyt keisarin mies. Hänen vastuullaan oli luoda suuriruhtinaskunnalle uusi pääkaupunki. Armfelt oli ajanut aktiivisesti tätä muutosta ja tuki vanhaa toveriaan sen toteuttamisessa.

Keisarin saapumista Turkuun juhlittiin näyttävästi, joskaan ei yhtä näyttävästi kuin hänen ollessaan siellä edellisen kerran vuonna 1809. Villstrand toteaa lähteitensä tuella, että monien aikalaisten mielestä vastaanotto oli vaisu – juhlinnassa ei oltu täydellä sydämellä mukana. Pääkaupunkipäätös vaikutti siihen ehkä osittain, mutta vielä enemmän poliittinen tilanne.

Ruotsin kruununprinssin saapumiseen suhtauduttiin paljon suuremmalla odotuksella. Kansa halusi nähdä kuuluisan sotapäällikön ja jotkut suhtautuivat häneen melkein messiaanisella odotuksella. Karl Johan ei itse halunnut ruokkia tällaisia tunteita. Hän tiesi hyvin, ettei hänen politiikkansa vas-

tannut suomalaisten toiveita. Siksi hän pyrki määrätietoisesti välttämään julkisia esiintymisiä. Hän siirtyi paikasta toiseen suljetuissa vaunuissa venäläisten sotilaiden saattamana.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustajiin 1830-luvulla kuulunut Karl Niklas Keckman on kirjeessään ystävälleen Josef Pippingkiöldille kuvannut sitä, miten tuskastuttavan vaikeaa oli saada nähdä Ruotsin kruununprinssi edes vilahdukselta. Kruununprinssin saattueeseen kuulunut Carl Johan Adlercreutz kirjoitti puolestaan puolisolleen 27. elokuuta lähettämässään kirjeessä, että ”tuhannet ihmiset juoksevat kaduilla nähdäkseen prinssin.”

Toinen kruununprinssin seurueeseen kuulunut ruotsalainen neuvonantaja, oikeuskansleri Hans-Gabriel Trolle-Wachtmeister kirjoitti suomalaisten melkein kiusallisesta innostuksesta:

Kiinnostus näkyi niin ilmiselvästi, että kruununprinssin oli huomaavaisuudesta keisaria kohtaan pyrittävä näkymään mahdollisimman vähän ... Väkijoukosta, joka tungeksi hänen porttinsa ulkopuolella, huudettiin kruununprinssin näyttäytyessä: katsokaa siinä on lunastajamme! Kukaan ei kiinnittänyt keisariin mitään huomiota!

Hyvin samansuuntaisen kuvan antoi myös Turussa tuolloin opiskellut Adolf Ivar Arwidsson, joka sittemmin siirtyi poliittisista syistä Ruotsiin.

Venäläisten reaktioita suomalaisten suhtautumiseen ei juuri tunneta. Epäilemättä kiinnostus Bernadottea kohtaan pantiin merkille, mutta tärkeintä oli silti varmistaa Ruotsin kanssa huhtikuussa solmitun liiton pitävyys. Turkuun oli Pietarista tullut neuvotteluja seuraamaan myös Ison-Britanni-

an lähettiläs. Lopputulos oli tärkeä myös Britannialle, jonka yhteyksiä Napoleonin julistama mannermaansulkemus oli vakavasti vaikeuttanut.

Ruotsi ja Bernadotte pitivät kiinni solmitusta liitosta. Näin siitä huolimatta, että Turkuun oli tullut tieto Venäjän armeijan Smolenskissa kärsimästä suuresta tappiosta ja entistä vaikeammaksi käyneestä tilanteesta. Venäjän ja Ruotsin edustajat allekirjoittivat Turussa 30.8.1812 salaisen liisäpöytäkirjan, joka täydensi huhtikuussa solmittua hyökkäys- ja puolustusopimusta. Ruotsi oli sidottu sotaan Venäjän kanssa Napoleonია vastaan. Suurpolitiikan muutokset olivat kääntäneet Suomen sodan aikaisen asetelman kolmessa vuodessa päällelleen.

Turun kokous oli tärkeä Pohjolan kannalta. Sillä oli vaikutusta myös eurooppalaisen suursodan kulkuihin. Liittosopimuksen varmistuminen poisti huolen Ruotsin ja Suomen uhasta Pietaria kohtaan. Venäläiset siirsivät syyskuussa nopeasti joukkoja Baltiaan. Suomes-ta tulleet 20 000 tuoretta, kokenutta sotilasta olivat tärkeässä asemassa, kun venäläiset onnistuivat Riian luona pysäyttämään marsalkka Neyn ranskalaisen armeijan etenemisen Pietaria kohti. Vain parin viikon kuluttua Turun tapaamisesta ranskalaiset olivat Borodinon suurtaistelun jälkeen pakottaneet venäläiset vetäytymään Moskovasta. Riemu jäi silti lyhyeksi. Moskovan itäpuolelle vetäytynyt marsalkka Kutuzovin armeija onnistui pian lyömään sairauksista kärsineen Napoleonin suuren armeijan. Ranskalaisten oli lähdeittävä koh-talokkaaksi käyneelle paluumarsalle läpi talvisen Venäjän. Suures-

ta armeijasta vain rippeet palasi so-taretkeltä.

Suomen asema, joka vielä maaliskuussa 1809 oli kansan keskuudessa näyttänyt varsin epävarmalta, sai vuoden 1812 aikana sinettinsä. Venäläiset ja ruotsalaiset joukot taistelivat yhdessä Napoleonია vastaan ja sodan lopputulos alkoi näyttää selvältä.

Nils Erik Villstrandin teos on loistava esimerkki mikrohistoriallisen lähestymistavan merkityksestä. Suomen asema näyttäytyy perin erilaiselta, kun sitä tarkastellaan johtavan valtaeliitin näkökulmasta. Kansan keskuudessa sen sijaan kaivattiin Haminan rauhan jälkeisinä vuosina vielä yleisesti takaisin Ruotsin yhteyteen. Vuosi 1812 merkitsi ratkaisevaa käännettä monessakin suhteessa. Sen lopulla kaikki ymmärsivät, että Suomi tulisi jatkossa olemaan osa Venäjän keisarikuntaa. Sen olisi voitava rakentaa tulevaisuutensa sen vahvan autonomian varaan, jonka se oli onnistunut saavuttamaan pitkälti niiden otollisten olosuhteiden ansiosta, jotka yleiseurooppalainen tilanne oli luonut suuriruh-tinaskunnan ensimmäisten vuosien aikana.

Kirjoittaja on Arkistolaitoksen pääjohtaja ja Helsingin yliopiston dosentti.

TIEDEKIRJA

Vetenskapsbokhandeln

Kirkkokatu 14

Avoinna ma klo 10–17

ti–pe klo 10–16.30

Verkkokauppa auki aina!

www.tiedekirja.fi